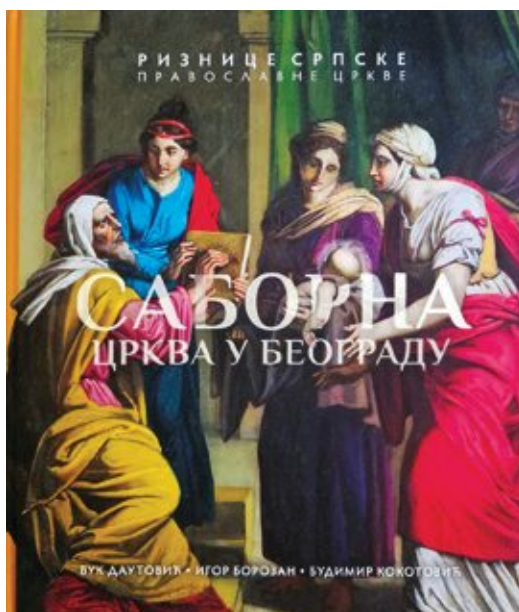

**Вук Даутовић, Игор Борозан, Будимир Кокотовић,
Ризница Саборне цркве у Београду, Музеј Српске православне цркве
– Саборна црква – Институт за историју уметности Филозофског
факултета Универзитета у Београду, Београд 2023.**

Новембра 2023. године објављена је монографска студија под називом *Ризница Саборне цркве у Београду*. Реч је о издању Музеја Српске православне цркве, које је припремљено као друга књига у едицији „Ризнице Српске Православне Цркве”, чији су уредници јереј др Владимир Радовановић и др Миљана Матић. Суиздавачи књиге су Саборна црква у Београду и Институт за историју уметности Филозофског факултета Универзитета у Београду. Аутори текстова су др Вук Даутовић, др Игор Борозан и ђакон Будимир Кокотовић. Књига има укупно 301 страну, 143 фотографије у колору аутора Александра Радосављевића, 21 архивски снимак и цртеж. Подељена је на три поглавља под називима: „Историја” (стр. 13–47), „Архитектура, сликарство и вајарство” (стр. 49–99) и „Ризница” (стр. 101–153), којима претходи предговор Његове светости патријарха српског г. Порфирија. На

крају књиге је богато илустрован и садржајан „Каталог одабраних ризничких предмета” (стр. 155–281) коме следе напомене и литература.

У првом поглављу „Историја”, аутор Будимир Кокотовић читаоцима пружа детаљно уобличен преглед кључних догађаја и личности српске историје који су, на посредан или непосредан начин, допринели формирању и развоју Саборног храма. У настојању да читаоцима приближи значај овог националног и културног симбола Београда и читаве земље, а ослањајући се на досадашња истраживања, архивску грађу и ондашњу периодику, аутор у свом тексту хронолошки прецизно и систематично износи податке о: културно-историјским и политичким приликама у којима је настала Саборна црква, њеном оснивању, фазама изградње и свеобухватно о положају Српске цркве и становништва тог периода. Кокотовић посебну пажњу посвећује личностима појединих митрополита, црквених великодостојника, београдских прота, старшина Саборног храма и владара који су својим трудом и залагањем

током његове вишевековне историје учествовали у духовном и богослужбеном животу, али и формирању новог, значајног елемента који активно учествује у обликовању колективног сећања заједнице. Истичући Саборну цркву као место где су се, поред богослужења, одвијали свечани догађаји попут устоличења патријараха, венчања и крунисања владара, затим опела и погребача чланова владарских породица и поглавара Српске православне цркве, али и општенационално важни историјски догађаји попут преноса моштију српских светитеља, аутор је својим текстом у поглављу „Историја” допринео дубљем разумевању улоге овог сакралног простора у обликовању националног, верског и културног идентитета. Штавише, укључивањем у тровековни хронолошки распон и савремене догађаје и личности XXI века који се везују за Саборни храм, аутор је додатно указао на континуитет његове духовне и културне улоге у оквирима савременог друштва.

Претходно поменута студија уједно представља и адекватан увод у наредно поглавље под насловом „Архитектура, сликарство и вајарство – тријумф религије у уметности: Уметничко уобличавање Саборне цркве у Београду”, аутора Игора Борозана. У свом раду аутор читаоце уводи у вишеслојност идејних процеса уметничког уобличавања екстеријера и унутрашњости храма – од архитектонског језгра, фасадних површина, сликарства иконостаса, зидних површина и тронава, скулптоване пластике. С тим у вези, аутор их не проучава и не представља као изоловане, самодовољне структуре, већ као међусобно прожета и нераздвојива средства у служби промовисања одређених верских, али и идеолошких порука. Сложен наратив који аутор гради обухвата период формирања првобитног храма из XVIII века, преко изградње старог храма из прве половине XIX века, и новог (1837–1841), при чему је фокус стављен на средину и другу половину XIX века, када је ово уобличавање у великој мери изведено. Мада пружа сажетију анализу архитектонских одлика, Борозан врло успешно успева да укаже на нов феномен окретања ка европском културном моделу при уобличавању изгледа нове цркве коју је архитекта Кверфелд замислио. Уз анализу барокног језгра новог храма и неокласичног фасадног решења, аутор истовремено пружа детаљнији увид у унутрашње уобличавање храма – иконостасни и зидни програм слика које је извео академски сликар Димитрије Аврамовић, њихове иконографске особености и ликовну поетику уметника, која је била у духу раноназаренског сликарства. Игор Борозан, набрајајући и анализирајући појединачно сцене и целокупан тематски репертоар, ставља композиције Аврамовићевог сликарства у контекст морално-дидактичких представа које су значајно послужиле као одраз и истицање улоге Српске православне цркве, али и тријумфа вере и идеје о универзалној мисији Цркве. Овом прегледу, аутор придружује и посебну анализу осликаних владарских тронава, фунерарним споменицима архијереја и владара који почивају у Саборном храму, као и њиховом скулптованом програму, указујући на то да је овај храм у прошлости и за поједине владаре био церемонијални простор за истицање владарске величајности.

Темељна анализа и хронолошки јасна систематизација богослужбених предмета и црквених утвари који припадају ризници Саборног храма у Београду, дата је у посебном, најобимнијем, а уједно и последњем поглављу монографије под насловом „Ризница”, аутора Вука Даутовића. У настојању да прикаже предмете ризнице као значајне елементе за дефинисање и предочавање континуитета литургијског живота који се током протекла три века активно одвијао у старој, а касније и новоподигнутој Саборној цркви, аутор је текст поделио на девет потпоглавља. Прегледан текстуални садржај и разумљиво уобличени наслови потпоглавља уводе читаоце у сложене духовне, историјске и културне догађаје вишевековног периода у

коме је Саборни храм претрајавао, али и друштвено-економске, црквене и политичке прилике у којима се национална уметност развијала. Сходно томе, аутор ризничке предмете Саборне цркве, који припадају оквирима ликовне и примењене уметности, не разматра засебно од наведених феномена и токова, већ у њихов лако читљив, али и сложен наратив, смешта темељно обрађене податке и нова научна сазнања о предметима. Оваквим приступом аутор је пружио целовиту слику о њиховом међусобном, нераскидивом односу и датим околностима које су утицале на настанак предмета. Аутор Вук Даутовић је у овом поглављу синтетизовао досадашња запажања и сазнања научних истраживача о ризници Саборног храма, попут оних који су објављени средином последње деценије XX века у склопу прве целовитије монографске студије о поменутом храму (Вујовић, Бранко, *Саборна црква у Београду*, Београд: Народна књига – Алфа, 1996), потом раније публиковане описе из путописа који су укључивали ризничке предмете и мобилијар Саборног храма (Вујић, Јоаким, *Путишесћивије њо Србији*, књ. I и II, Београд: Српска књижевна задруга, 1901, 1902), и своје тумачење и рашчитаване обиља архивске грађе Саборне цркве која сведочи о инвентарном попису предмета и периодичке грађе. Кроз рашчлањивање периода у ком настаје Саборни храм, а који се везује за три фазе његове изградње и три објекта, аутор пружа и хронолошку класификацију предмета – оних који припадају попису старе и нове Саборне цркве. С друге стране, аутор врло јасно ставља читаоцима до знања да редослед интерпретације ризничког фонда прати њихов распоред и положај унутар храма, од најсветијег олтарског простора ка наосу, чиме је истакнута и њихова богослужбена намена. У оквиру сегмената књиге под насловима „Најстарији инвентари и описи драгоцености старе Саборне цркве” и „Сачувани предмети фонда старе Саборне цркве” читаоцу је пружена детаљна анализа друштвено-културних прилика и постојећих пописаних ризничких предмета који се везују за период од прве половине XVIII века па све до 1836. године, када су представници црквене Конзисторије начинили нови попис покретног имања Саборне цркве. Након наведених потпоглавља, следе делови књиге који носе поднаслове: „Нова Саборна црква као простор литургијске величајности”, „Акумулација предмета и формирање нове ризнице” и „Ризница Саборне цркве као огледало уметничких друштвено-економских и политичких прилика у Кнежевини Србији”. Већ из поднаслова може се уочити да аутор приступа разматрању периода почевши од 1837. године, када је започета градња нове Саборне цркве, пратећи политичке, културно-уметничке и друштвене трансформације у Кнежевини Србији које су утицале на настанак нових предмета ризнице.

Представљајући огледало идентитета српског народа, Саборна црква у својој ризници чува предмете који указују на континуитет активног литургијског живота и разноврсност уметничких, друштвено-економских и политичких прилика периода у ком је претрајавала. У тексту се истичу два принципа на којима се заснивало опремање храма богослужбеним предметима: први – старањем архијереја, уз помоћ деловања епархијских конзисторија и свештенства, који су набављали и опремали храм, и други – приложништвом појединаца и друштвених група. Аутор на овом месту пружа драгоцене информације како о самим ктиторима који су неретко били и чланови владарских династија, тако и о њиховој вези са дарованим предметима. Штавише, Даутовић овим деловима поглавља додатно употпуњује досадашња истраживања новим подацима о уметницима и златарским мајсторима домаћих (попут Јована Николића, Николе Стојисиљевића, Теофана Јевтовића) и европских (попут В. Ј. Свободе) радионица, који су активно учествовали у уметничком обликовању предмета.

Додатно, аутор износи значајне информације о дарованим предметима Саборне цркве који су настали у Руској империји, као и њиховим творцима. Изузетан приступ проучавању и разматрању ранијих истраживања и сазнања о предметима ризнице Саборне цркве, са истовремено примењеном темељном упоредном анализом предмета београдске Саборне ризнице и предмета других црквених ризница из истог периода, допринели су да ова нова студија читаоцима пружи њихову савремену интерпретацију.

Следећим потпоглављем, насловљеним „Ризница Саборне цркве према инвентарном попису из 1895. године”, аутор читаоце упознаје са најстаријим сачуваним списком предмета новог Саборног храма и прецизно се упушта у упоређивање и проналажење разлика међу потоњим инвентарним пописима који су обухваћени потпоглављима „Ризница Саборне цркве почетком 20. века”, „Ризница Саборне цркве од крунисања краља Петра I Карађорђевића до васпостављања Патријаршије” и „Саборна црква после васпостављања Патријаршије”. Требало би напоменути да је аутор управо у поглављима која се односе на период XX века истакао континуитет делања занатских удружења и приложништва који су били веома заступљени од 1900. године, када су приложници Саборног храма били чланови имућних грађанских или владарских породица Обреновић и Карађорђевић, еснафских радионица и удружења, али, судећи по приложеним даровима, и припадници верног народа из скоро свих слојева друштва.

„Каталог одабраних ризничких предмета” најзначајнији је додатак последњем поглављу књиге. Аутор Вук Даутовић је у каталогу детаљно описао 50 одабраних ризничких предмета. Анализирање иконографије, подробно ишчитавање натписа на предметима, али и рашчитавање до сада неуочених натписа, анализирање технике израде предмета, подаци о радионицама, поручиоцима, али и миграцији предмета, додатно су употпуњени висококвалитетним фотографијама аутора Александра Радосављевића. Тако се у каталогу, између осталог, може читати о *Црквеном небу* под којим је крунисан краљ Петар I Карађорђевић, *Прибору за миройомазање краља Петра I Карађорђевића*, *Каџајейџазми* са представама српских светитеља Симеона Немање, Саве и Стефана Првовенчаног коју је даровала краљица Драга Обреновић, *Пресџоном крсџу краља Александра Обреновића*, *Ручном крсџу Миџројолиџа Михаила*, *Пресџоном крсџу обновљене Паџријарџије* познатог златара Стевана Јевтовића, *Барјаку кројачког београдског еснафа*, *Венчилима кнеза Милана Обреновића и кнеџиње Наџалије*, *Целивајућим иконама* сликара Уроша Кнежевића и Николе Марковића и *Јеванђељу кнеџиње Куракине*, штампаном у Москви. Естетски уобличене фотографије крупног плана и богатих детаља богослужбених предмета од племенитог метала, престоних крстова, штампаних јеванђеља са минуциозно израђеним и украшеним металним оковима, напрсних и ручних крстова српских митрополита и патријараха, икона, текстилних предмета, заједно са текстом аутора Вука Даутовића творе целину која својом симбиозом одражава аутентичност одабраних ризничких предмета Саборне цркве као и богатство духовног, културног и уметничког наслеђа српског народа и Српске православне цркве које Саборни храм брижљиво чува.

Овом монографском студијом не само да су обogaћена постојећа знања о Саборној цркви и њеној ризници, већ је на свеобухватно иновативан и мултидисциплинаран начин указано на њену континуирану духовну, уметничку и културно-историјску вредност, чиме је ова књига значајан допринос даљем истраживању, очувању и разумевању ризничког наслеђа Српске православне цркве. Уколико се има у виду да је Музеј Српске православне цркве, истовремено са објављивањем ове књиге, приредио и истоимену изложбу јединственог излагачког

концепта¹ унутар здања Саборног храма, где су се могли видети одабрани ризнички предмети поменуте цркве, требало би истаћи да је управо реч о целовитом и данас ретком приступу научне обраде и излагања у циљу јаснијег сагледавања јединствених целина сакралног наслеђа какве су црквене и манастирске ризнице.

Невена В. Богојевић
Музеј Српске православне цркве
bogojevicnevena@yahoo.com

¹ Више о изложби прочитати код: Богојевић, Невена, Ранчић, Срна, „Изложба Ризница Саборне цркве у Београду: Београд, Саборни храм Светог Архангела Михаила, 20. новембар – 14. децембар 2023”, *Зборник – Музеј примењене уметности* 20 (2024): 99–101.